

KARL LINDQVIST

Att läsa Singoalla idag

med utgångspunkt från gymnasieläroboken Människans texter. Litteraturen (Studentlitteratur, 2012)

Inledning

Den litteraturhistoria för gymnasiet som här presenteras har två författare. Själv är jag forskare och lärare med drygt fyrtio års erfarenhet av undervisning i svenska och historia, till en början högstadium och gymnasium men sedan till största delen högskola – där jag undervisat blivande lärare i svenska. Min medförfattare, Anders Lindqvist, är gymnasielärare i svenska och historia vid Vasaskolan i Gävle. Som nog framgår av namnet är vi far och son och har på senare år samarbetat som läromedelsförfattare, först *Unga röster. Antologi om vår samtida svenska litteratur* (Studentlitteratur, 2004) och nu *Människans texter. Litteraturen* (Studentlitteratur, 2012) som berättar om hela världens litteratur från låt oss säga 5000 f Kr till i morgon...

En lärobok av det här slaget innebär en stor utmaning: Hur skriva en litteraturhistoria för dagens unga? Hur går man i dagens mediebrus till väga för att locka till läsning av något så mossigt som en "klassiker", i *Singoallas* fall dessutom drygt 150 år gammal? Vad har en sådan bok att säga en tonåring idag? Hur öppnar man deras öron och ögon?

Utgångspunkter

En första utgångspunkt kan vara en anekdot ur en annan litteraturhistoria, *Litteraturens historia*, I (1985) där Hans Hertel i det inledande avsnittet "Elfenbenstornet och de goda historierna" skriver:

Återkommande uttalanden från författare går ut på att det som primärt driver verket är en lust, ja en drift att berätta historier, sekvenser av upplevda eller diktade händelser och att blåsa liv i gestalter som befolkar dem. Och för publiken ett besläktat behov att lyssna och läsa med för historiernas egen skull. I Voltaires berättelse *Zadig* (1747) förundrar sig sultan Ulugh-Beg över att haremet föredrar *Tusen och en natt* framför en vis mans bok. "Men hur kan ni, frågade den vise Ulugh-Beg föredra oförnuftiga sagor som saknar all betydelse? – Det är just därför vi tycker så mycket om dem, svarade sultaninnorna." (s. 13f)

Men, som Hertel fortsätter: "Det *finns* inga sagor utan betydelse". Hans fortsatta resonemang visar hur alla dessa berättelser knyts till kulturbakgrunden, litteraturens roll i det samtida samhället osv, men också att det **samtidigt** finns något tidlöst och fascinerande över själva berättandet. Dessa tankar präglar också *Människans texter: Litteraturen*. Inledningens första rubrik lyder: **I begynnelsen var förundran**. Texten fortsätter:

När de första människorna på jorden ställde sig upp på två ben och blev Homo Sapiens kom också frågorna: Vem är jag? Vilka är ni andra? Vad gör jag här? Eller: Varför finns det ett berg här, varför en skog, som ibland grönskar och ibland vissnar, varför en sjö där vattnet ibland är stillsamt och varmt, ibland iskallt och kanske till och med täckt av is? Varför blir det natt, och sedan dag, och sedan natt igen...? Behovet att förstå oss själva och världen omkring oss är uråldrigt. Ur detta uppstår de första berättelserna: sagorna, sägnerna och förklaringsmyterna. [. . .]

Vi föds vi lever och vi dör. Så har vår mänskliga existens alltid sett ut. Redan de första människorna upplevde både äventyr och vardagliga ting. [. . .] Om allt det som händer oss måste vi berätta. Och visst händer det väl då och då att du förstärker din berättelse, berättar "upp den lite", ljuger en aning. Det är inte säkert att fisken du fångade var så

stor; det viktiga är att det blir en spännande och underhållande historia. (s. 7)

Under rubriken **Vi har alltid berättat** betonar vi sedan hur forskningen visat att litteratur har en central funktion i alla kulturer. Människan är inte bara en politisk medlem av samhället utan också en symbolskapande och historieberättande varelse, i det som brukar kallas den episka grundsituationen: *Någon berättar en historia för någon.*

Så har vi genom årtusendena berättat om våra upplevelser av livet. I berättelserna visar vi vad det innebär att vara människa bland andra människor. Därför måste vi berätta så att vi får andra att lyssna. Berättelserna fördjupar och gestaltar våra känslor för varandra – och de får oss att lära känna oss själva. Det vi har tillsammans eller kanske det som skiljer oss åt. Men hur det än är; den som berättar och den som lyssnar är inte längre ensam.

Viktor Rydberg

Allt som hittills sagts kan tillämpas på Viktor Rydberg och hans *Singoalla*. Här finns naturligtvis mycket mer att säga: den tid Rydberg verkar i, hans levnadshistoria där han blir författare mot alla odds, hans samhällskritik, men också de tydliga dragen av romantik osv. Kapitlet om hans epik har i *Människans texter: Litteraturen* rubriken "Kampen för brödet och idealen" (s. 368 f) medan motsvarande lyrikavsnitt har rubriken "Folkkära dikter och engagemang" (s. 387).

Men innan jag så går in på *Singoalla*, ytterligare några ord om det som är så avgörande för den som vill nå fram med sin berättelse, det som brukar kallas *tilltalet*. Det märkliga är att här kan jag hänvisa till förordet i antologin *Unga röster*, där alla författarna är födda efter 1960, alltså minst 132 år senare än Viktor Rydberg. Men när det där betonas hur de unga författarna menar: "Det här är viktigt. Det är därför jag har skrivit det. Det handlar om dig, mig, oss" (s. 4) skulle detta också kunna sägas av Viktor Rydberg. Märk att han ännu inte

var trettio när han skrev *Singoalla* – den starka känslan av att vara ung finns framför allt i första delen av romanen

Litteraturpedagogen och forskaren Ulla Lundqvist har vid ett tillfälle berättat om när hon som nybakad lärare hade en lektion om *Gösta Berlings saga*. Hon var väl påläst och redogjorde noggrant för romanens förhistoria och miljö – och klassen halvsov. Då flög något i henne, hon spände ögonen i den kvinnliga elev som satt närmast och frågade: "Skulle du kunna bli kär i Gösta Berling?"

Och sedan utbröt en våldsam diskussion där även de svartsjuka grabbarna i klassen deltog. Detta skulle jag som lärare mycket väl kunna tänka mig att överföra på *Singoalla*, med skillnaden att jag skulle ställa frågan till närmaste manliga elev.

Dessa känslor gäller även unge Viktor Rydberg, som kallade romanen "sitt älsklingsbarn". Det har diskuterats om det finns eventuella förebilder ur verkligheten, men än viktigare vill jag påstå är att Rydberg definitivt var förälskad i *den Singoalla han skrev in i romanen*. Så är det att vara författare – och detta smittar över på inte minst unga läsare.

Singoalla

Så här presenteras romanen i *Människans texter: Litteraturen*:

Med *Singoalla* (1857) först publicerad i kalendern *Aurora*, tar Rydberg steget tillbaka till romantiken. Berättelsen om den medeltida riddaren Erland Månesköld och hans möte med den vackra zigenarflickan Singoalla är en saga om omöjlig och förbjuden kärlek. De två möts av en slump ute i skogen, förälskar sig och lovar varandra evig trohet. Men de är alltför olika. Erland förgiftas av sin egen far¹ och medan han ligger i dvala tvingas Singoalla bort av sitt eget

¹ Ett misstag i läroboken. Erland förgiftas inte av sin far utan av modern till sin rival om Singoalla.

folk. När Erland vaknar är han en annan. Han gifter sig med sin trolovade Helena och de får en son.

Vad Erland inte vet är att *Singoalla* samtidigt har fött deras son, Sorgbarn. När *Singoalla* många år senare återvänder skickar hon Sorgbarn att söka tjänst på slottet. När Erland somnat hypnotiseras han av Sorgbarn och förs till *Singoalla*, som nu lever i en grotta långt ute i skogen. Om natten är de båda åter ett kärlekspar. Runt omkring grottan står den mörka skogen upplyst av lägereldens flackande sken.

Resten av historien är skräckromantiskt fylld av trolldom, mystik och kampen mot de onda krafterna i vårt undermedvetna. Slutet är så dramatiskt och spännande att det inte ska avslöjas här. Rydberg kan konsten att driva en historia framåt. (s. 368)

Rydberg skrev senare flera versioner av *Singoalla*, där han framför allt ändrade slutet. I ursprungstexten dör Erland och *Singoalla* båda under digerdöden, i en senare variant från 1890-talet – den idag mest kända och lästa – överlever Erland och slutar sina dagar som kristen eremit. Detta kan vara ämnet för en annan artikel – jag vill här i stället ta upp två drag i *Singoalla* som gör berättelsen lika fångslande som tidlös

Personerna

Det absolut centrala i romanen är den stormande och tragiska kärlekshistorien mellan Erland och *Singoalla*. Så här möter Erland (och läsaren) med Rydbergs hjälp den vackra *Singoalla* för första gången. Med sina båda hundar, Käck och Grip, strövar han i sin älskade furuskog.

Hunnen upp till kullens topp stannade han förundrad, ty nedanför skådade han något ovanligt. Där satt vid bäcken en flicka. Han såg ej hennes ansikte ty hon blickade icke åt honom, men han såg kolsvarta lockar gjutna över blottade skuldror och över en mörk dräkt, sirad med mångfärgade

band. Flickan doppade än den ena, än den andra nakna foten i bäcken. Hon fröjdades visst åt svalkan, kanske ock åt vattenbubblorna, som föddes av denna lek. Och hon började nu sjunga med gäll, välljudande röst, som fick gensång borta i skogen.

Vem var hon? En bygdens dotter var hon icke, det märkte Erland av hennes later, klädsel, sång, som lät helt annorlunda än de visor nejdens flickor sjöngo, när de sökte boskapen i vildmarken. Vem var hon då? Kanske en älva eller en förtrollad prinsessa? Tyst och undrande stod Erland på kullen, och han kände i sitt hjärta något hemligt, oförklarligt, hemskt och ändå lookande.

Men Käck och Grip fäste ilskena ögon på flickan och morrade argt. Och medan Erland stod fördjupad i åskådning och tankar, rusade Grip nedför kullen, som om han velat slita den okända i stycken.

Då märkte Erland hennes fara och kallade hunden tillbaka. Men innan det skett, hade flickan brådsnabbt vänt sig om, rest sig upp och, just som hunden borrhade vassa tänder i hennes klänning, stuckit en dolk i hans hals. Med ett stycke av klänningen mellan tänderna tumlade Grip till hennes fötter.

Erlands ögon flammade av vrede, då han såg sin trogne Grips ofärd, och han ropade, i det han gick fram med hastiga steg:

-- Vem är du, som vågat detta?

Men flickan såg med stora, svarta, blixtrande ögon på den blonde herresonen, hennes bruna kinder voro färgade av hög rodnad, läpparna darrade, och hon svängde den bloddrypande dolken, så att de röda pärlbanden kring de nakna armarna skramlade:

-- Vill du kanske döda mig? sporde hon i häftig ton, som hade främmande brytning.

Och hon höjde dolken till försvar mot den andre hunden, som ville rusa på henne.

Erland manade Käck att lägga sig, och då denne icke genast aktade sin herres röst, gav han besten med bågen ett slag, så att han tjutande drog sig tillbaka.

Gossens och flickans ögon möttes. Det var å ömse sidor trotsiga blickar. Men huru det nu var, drog sig flickans mun till ett leende.

-- Jag är icke rädd för dig, sade hon och kastade dolken, så att den vinande skar luften och fastnade med udden i ett träd.

Erlands vrede övergick i undran och nyfikenhet.

-- Du är en ovanlig flicka -- men illa vore det, om jag ej i manliga idrotter kunde tävla med en kvinna.

Han drog sin jaktkniv ur slidan och kastade den mot samma träd. Kniven inträngde bredvid dolken i trädet, men så djupt, att halva bladet doldes i bast och bark.

Han gick till trädet och lösryckte bägge vapnen, sköljde dolken i bäcken och återlämnade den till ägarinnan.

-- Du är en vacker flicka, sade han, men mycket ovanlig... Vill du, tillade han betänksamt, att jag skall döda den andre hunden, eftersom han är ond på dig?

-- Nej, svarade flickan och stack dolken i slidan, som hon bar i ett bälte; hunden är oskyldig, ty de djuren äro sådana, som deras herrar vilja att de skola vara. Men du själv måste vara en hård och elak pojke.

Och den okända lockade på Käck, som på en vink av sin herre nalkades henne krypande. Flickan smekte hans lurviga huvud.

-- Förlåt mig, sade Erland; du har rätt: jag är hård och elak, men tro icke, att jag hetsade hunden. Jag ville dig intet ont.

-- Jag vill tro dig. Hon såg med en djupare blick i Erlands ansikte. Bor du här i grannskapet?

-- Ja.

-- Farväl, sade flickan. Vi träffas visst icke mer. Hon var redan färdig att ila in i skogen, så Erland, vaknande ur en dröm, höjde sitt huvud och utbrast:

-- Nej, nej, stanna!

- Han sade detta med sådan ton, att den okända vände sig om.
- Låt mig veta, vad du heter, sade gossen och tog hennes hand.
- Du är nyfiken.
- Nej, jag bryr mig icke om ditt namn, om du endast vill säga mig, varifrån du är, och varför vi aldrig mer skola se varandra.
- Jag heter Singoalla, är kommen fjärran från och stannar ej på någon ort.
- Och vi träffas då aldrig mer?
- Vad bryr du dig om mig? I morgon har du glömt mig.
- Nej, jag glömmet dig aldrig.

I stället för att svara böjde sig Singoalla ned, plockade en röd blomma, kastade den i bäcken och sprang in i skogen.

Erland stod ensam. Hans blick svävade efter den försvunna. Han stod så en stund, tyst, orörlig, drömmande. Äntligen väcktes han av Käcks tjut. Hunden såg på sin herre oroligt, ty han var ej van att se honom sådan. Men Erland kastade bågen på skuldran och gick långsamt uppför kullen.

(Som ett slags symbol för ungdom och läsning har jag valt att citera ur den vackra bok jag ärvt efter min mor Karin Lindqvist, född Bergström. Hon fick den fjorton år gammal, läsåret 1929-30 i premium för flit och framsteg från Kopparbergs kommunala mellanskola. Den bygger på versionen från 1894, som går att läsa i sin helhet på Internet i Projekt Runeberg.)

Dramatiska episoder

Efter detta första möte fylls romanen av dramatiska episoder som exempelvis tvekampen mellan Erland och hans rival Assim eller hur Singoalla efter deras korta kärlekshistoria fördrivs medan Erland ligger medvetslös efter att ha tömt en giftdryck. Den gör att resten av hans liv, trots ett mer passande

giffermål och familjeliv, blir ett skuggliv. Här finns ett tydligt Romeo och Julia-motiv med skillnaden att Singoalla föder deras kärleksbarn – med det i detta sammanhang passande namnet Sorgbarn.

Romanens andra del utspelas tio år senare och inleds just med kapitlet Sorgbarn. Sorgbarn blir den som om nätterna får ledsaga Erland till hemliga kärleksmöten i den grotta där Singoalla nu bor, Sorgbarn som längtar efter den far han aldrig får och som till sist i stället blir dödad av honom. När Erland sedan lämnar det döda barnet, stöter hans fot i mörkret plötsligt mot en annan kropp: "Han lutade sig över den. I detta ögonblick var molnet borta. Månen sken på ett ansikte, som ej var Sorgbarns, ett rysligt förvridet, blåblekt ansikte, stänkt av blodfradga." Och riddar Erland betraktar "den store mandrapparens märken: bölder och svarta fläckar."

Det är digerdöden, och som redan nämnts, finns sedan flera versioner av romanens slut. Det centrala är ändå kärlekshistorien mellan Erland och Singoalla den som gör denna berättelse så levande än i dag.

Elevernas läsning

Till varje avsnitt i *Människans texter: Litteraturen* finns uppgifter för diskussion och fördjupning. Den till *Singoalla* lyder:

Den gåtfulla Singoalla

Berättelsen om Singoalla är en av våra romantiska klassiker. Kanske har du själv läst den? Om inte finns den fortfarande på bibliotek och går också att läsa i sin helhet på internet. Läs romanen, eller utdrag ur den, och diskutera sedan med en grupp kamrater vad det är som gör att romanen blev en sådan succé. Vad var det som tilltalade den tidens läsare? Hur är det att läsa berättelsen idag? Har vi fortfarande behov av den här typen av berättelser? Sammanfatta med att i hela klassen diskutera hur ni tycker att "en äkta romantisk" berättelse ska se ut. (s.369)

Min medförfattare, Anders Lindqvist, som är gymnasielärare har använt denna uppgift i sina klasser. Här följer redovisningen från tre elever – där det de skrivit också är frukten av den diskussion de fört med andra i klassen. Samtliga skribenter är flickor, 16 år gamla, från åk 1 i kursen Svenska 1 vårterminen 2012. De är här anonyma – och har godkänt att bli citerade.

Elev 1:

När jag har läst *Singoalla* har jag bara tänkt " Nej, vilken dryg bok. Usch och fy!" Men efter jag har läst klart den insåg jag att det är en vacker kärlekshistoria. Två unga individer som kämpar för att få vara tillsammans och leva i frid. Jag tror att ju äldre man blir desto mer uppskattar man litteraturen. Om du vill kan nog litteraturen ge dig en start på att bli en bättre människa. Den kan hjälpa dig att ändra dina värderingar. Få dig att se saker du inte såg förut.

Elev 2:

Om läsning gör oss till bättre människor vet jag inte, men det kan ge oss ett annat perspektiv på saker och ting. Just varför man ska läsa *Singoalla* skulle nog vara för att man får veta lite hur det gick till förr i tiden, vilket kan ge en förståelse för varför vissa personer gjorde dom saker dom gjorde. Dock tolkar man saker på olika sätt beroende på bland annat etnicitet, kön och sexualitet. Det är nog lättare att förstå varför folk gör saker om man har läst om någon med ungefär samma historia och bakgrund.

Jag tycker att man ska läsa *Singoalla* främst för att det är en bok som är skriven på ett annorlunda sätt än vad böcker är skrivna idag. Det är inte bara hur människorna betar sig utan också språket som skiljer sig från nutida litteratur. Om man sedan är en romantiker kan boken vara ganska intressant att läsa, man får då en känsla av hur romantik kan ha gått till

under medeltiden. Romanen är även bra skriven och det är intressant att få veta hur saker gick till.

Elev 3:

Varför ska du läsa just denna roman? [...] Jag tycker att med- och motgångarna i livet formar oss till de människor vi är idag. Men genom att läsa litteratur kan vi få inblickar på hur andra folk har det, hur de tänker, hur de tycker och vilka val de väljer som tar livet i särskilda riktningar. Du kan också lära dig av böckerna. Du kan lära dig om misstag, svek och ånger. Som i *Singoalla*, Erlands hat förblindar honom och får honom att begå misstag har kommer att få ångra. Av det kan du lära dig att se bortom det förblindande hatet. För förbittring kan dölja mycket som du senare önskar du hade sett.

Det här är en bok värd att läsa. Först intresserade boken inte mig, men när jag sedan kom in i den och den blev mer fylld av svek, hat och sorg, blev jag mer och mer tagen av boken. Denna bok kan lära dig som sagt om hatets blindhet och lära dig att du ska se bortom den för att verkligen få veta den riktiga sanningen eller att få se människors riktiga färger och betydelse.

Kort kommentar: Alla tre exemplen visar på hur eleverna både läst *Singoalla* för de kunskaper romanen ger om äldre tider och tänkesätt och för att den uttrycker starka känslor viktiga för unga människor från alla tider. Den talar till oss även idag. Alla tre vittnar också om den läsupplevelse de fått av romanen.

Boksidan

Många elever väljer också att gå ut på nätet och kommentera sin läsning på *Boksidan.net*. När det gäller *Singoalla* finns där just nu cirka 25 inlägg. Betygen varierar från 1 till 5, vilket ger medelbetyget 2,9. De som ger låga betyg hänvisar oftast till att språket känns föråldrat och högtravande – och att handlingen

blir ologisk eftersom de tycker att det första slutet där båda dör är bättre... Så skriver exempelvis signaturen **nää**: "Början var riktigt mysig, men den urartar och blir sämre, slutet går att diskutera." Betyg: 2

Signaturen **Elfina** skriver:

En otroligt vacker historia! Jag var väldigt förtjust i den när jag läste den för några år sedan, och jag minns den än. Det finns flera slut har jag för mig, vet dock inte om alla är lika sorgliga. Betyg: 5

En intressant bild av skolan ger signaturen **Stifsim**:

Läste den för länge sedan på grund av tvång. Underbar bok. Betyg: 5

En bild av skolan ger också signaturen **Sarette**:

För att vara en bok man läser i skolan var den bra. Den är underhållande och spännande. Jag läste den när jag åkte till och från skolan och längtade faktiskt ibland lite till att läsa. Jag vet inte om jag skulle rekommendera den till någon kompis att bara läsa så där. Men att ha som uppgift till Romantik-epoken är bra. Betyg: 4

Och så här skriver signaturen **Vikke**:

Det många missar är att den här boken är en uppgörelse med det dunkla och världsfrånvända hos romantiken. Erland slits hela tiden mellan sina plikter och sina fränder och kärleken till Singoalla, som alltså på ett djupare plan är en metafor för romantiken. Den här spänningen mellan klassicism och romantik finns i hela Rydbergs författarskap och är en av de saker som gjorde honom unik. Boken är underbar! Språket vackert som vanligt med Rydberg, historien älskvärd, och intrigen tänkvärd. Betyg: 5

Kort kommentar: Att unga människor idag själva hittar fram till *Singoalla* är nog inte så troligt. Här har skolan en viktig uppgift – som synes kan romanen både ge starka läsupplevelser och kunskap om tidigare epoker i svensk litteraturhistoria.

Singoallas grotta

Viktor Rydberg var själv bekant med de trakter där *Singoalla* utspelas eftersom han i sin ungdom tillbringade några somrar som informator på Bergs herrgård i Bergs socken några mil norr om Växjö. I romanens inledning skriver han om ett slott ägt av släkten Månesköld och som ligger på en holme i en av Smålands insjöar. När han betraktar slottet skriver han in sig själv i romanen: "Jag har suttit där en senhöstdag under tungsinta skyar, medan fuktiga vinddrag än prasslade, än suckade i den bleka strandvassen." Enligt en tradition är den åsyftade platsen Slättö i Bergsjön.²

Singoallas grotta är lätt att hitta för dagens bilturist. Den som åker riksväg 30 mellan Jönköping och Växjö ser någon mil söder om Lammhult en skylt till vänster för infarten till Berg och redan där också skylten Singoallas grotta. Efter ett tag svänger man in till Hultaklint, också det ett välbesökt turistmål. Från klinten har man i klart väder en vidunderlig utsikt ut över Smålands skogar och kan se fem kyrktorn. Från denna utsiktsplats går sedan en gångstig ner till det som kallas Singoallas grotta. På Bergs sockens hemsida kan man läsa:

Några hundra meter västerut vid Klingsjöns östra sida når man bland jättelika block och branter Singoallas grotta. Det som bildar själva grottan är ett nästan tio meter långt schakt i bergsplatån. Över det ligger ett stenblock, ungefär

² Om Rydberg och Berg, se Sven Lönborg, *Viktor Rydbergs kärlekssaga*, Stockholm 1950, kapitlet "Slottet i skogen". Rydberg själv uppgav, i ett brev till illustratören Carl Larsson, att han i *Singoalla* inte tänkt på någon enskild plats utan snarare velat ge "ett helintryck" av de många småländska skogstrakter han genomströvat; se *Veritas* 23, 2007, s. 16.

som en upp och nervänd kanot. En trång gång bildas mellan berget och stenblocket. Gången är öppen åt båda håll och håller sitt höjd. Från grottan stupar berget brant ner till Klintsjön, vars djup uppmätts till 22 meter.

Här satt en gång för mer än 160 år sedan den tonårige Viktor Rydberg och kanske var han förälskad och kanske var det här han i sin fantasi mötte den sköna Singoalla.

Illustration av Carl Larsson

Texten utgår från ett föredrag hållet vid Viktor Rydbergsällskapets årsmöte, Arkivhuset, Jönköping 23/3 2013.